

שכפרתו חשובה יותר קודם לקרבן הבא ממין חשוב יותר. הגמ' מסופקת לגבי מנחת סוטה ביחס למנחת נדבה: מה חשיבות התפקיד "לברר עוון", ומאיך – עד כמה משמעותי העדר שמן ולבונה במנחה זו.

הרמב"ם פוסק "איזה שירצה יקדים", ויש שנראה מדבריהם שזוהי הכרעה שהמנחות שקולות (כסף משנה; קרית ספר). הרדב"ז כתב שמנחת נדבה של איש קודמת למנחת סוטה, ונראה שהדברים נובעים מהבנה זו, שמנחת נדבה וסוטה שקולות לגמרי.

בגמ' וברמב"ם משתמע שמנחת חוטא קודמת למנחת סוטה.

שההבדל בין איש לאשה פחות משמעותי מהבדלים מהותיים בין הקרבנות (שהרי אפילו ההבדל בין פר לגדי אינו אלא בקרבנות השווים בקדושתם, כאמור). ממילא, אם יש לנו הכרעה שמנחת סוטה ומנחת נדבה שקולות לגמרי – מסתבר שההבדל בין קרבן איש לקרבן אשה יביא להעדפת מנחת הנדבה. אולם אם הספק בעינו עומד, ואנו מתלבטים איזה יתרון מהותי יותר, מסתבר שההבדל הפעוט בין קרבן איש לקרבן אשה איננו מספיק להכריע את הספק, ועדיין ההכרעה למעשה היא: "איזה שירצה יקדים".

סיכום

מנחת חוטא קודמת למנחת נדבה, ובאופן כללי קרבן

מנחת חוטא (צ,א)

מנחה הבאה לכפרת עוון, כתחליף לקרבן חטאת

בשלוש עבירות מסוימות קבעה התורה קרבן שערכו משתנה ("עולה ויורד") לפי מצבו הכלכלי של החוטא: העשיר מביא כבשה או שעירה לחטאת, הדל מביא זוג עופות לחטאת ולעולה, והדל ממנו מביא מנחת סולת, הנקראת "מנחת חוטא". מנחה זו באה ללא שמן ולבונה, "כדי שלא יהיה קרבנו מהודר" (סוטה טו,א).

שלוש העבירות האמורות הן: א. שבועת ביטוי – הנשבע לשקר על עובדה מסוימת, כגון שלא אכל דבר מסוים. ב. שבועת העדות – הנשבע לשקר בבית הדין שאינו יודע להעיד על אירוע מסוים שהיה נוכח בו. ג. טומאת מקדש וקדשיו, כלומר, הנכנס למקדש בשגגה בהיותו טמא, או אוכל קדשים בהיותו טמא. במובן זה יש כאן קולא לחוטא, שלמרות שעבר על איסור כרת – יכול הוא להסתפק בקרבן מועט, בניגוד למי שעובר בשגגה על עבירות אחרות שעונשן כרת.

מערכה רכו. חטאת העוף ועולת בהמה (צ,א-ב)

קבוע. לעומת זאת בחטאת בהמה ועולת בהמה, או חטאת העוף ועולת העוף, גם לדעתם קדימה זו נאמרה אפילו כשאין קשר בין שני הקרבנות.

כדעה זו ניתן לדייק מן התוספתא (זבחים י,ב): "חטאת העוף קודמת לעולת העוף... חטאת העוף של יולדת קודמת לכבשה", כלומר, לכבש הבא עמה, ומשמע שבעלמא חטאת העוף אינה קודמת לעולת בהמה. ראייה נוספת לדבר מהירושלמי בעבודה זרה (פ"ג ה"ד): "נדבת משיח ושעירי עבודה זרה עומדין – שעירי עבודה זרה קודמין, מפני שדמן נכנס לפנים". משמע שרק מפני שקדושתם יתירה, שהם חטאת פנימית, הם קודמים לעולתו של כהן גדול (כעין זה מדייק הירושלמי שם), והדין שחטאת קודמת לעולה נאמר רק בעולה הקשורה לחטאת¹.

אולם בראשונים נראה שלא כך²: המאירי (קידושין יג,ב) כותב: "כבר ידעת שהיולדת מביאה חטאת ועולה, וחטאת שלה קודם לעולה... וכל חטאת ועולה של אדם אחד חטאת

בברייתא (צ,א) נאמר שחטאת העוף קודמת לעולת בהמה, והדבר נלמד מבנין אב, שכל החטאות קודמות לעולות הבאות עמהן. הקרבן היחיד בו צייתה התורה להביא חטאת העוף עם עולת בהמה הוא קרבנה של יולדת עשירה (ויקרא יב,ו). עם זאת, יתכן שאדם יביא חטאת העוף ועולת בהמה שאין קשר ביניהן, אלא זו לחובתו וזו לנדבתו. הסוגיה והמפרשים עוסקים בפרטי דין זה ובשאלות שונות המתעוררות כתוצאה ממנו.

כשעולת הבהמה איננה קשורה לחטאת

יש מן האחרונים שסבורים, שחידוש זה שעוף קודם לבהמה נאמר רק ב"עולות הבאות עמהן", כלשון הברייתא, כלומר, העולה שמצוה להביאה יחד עם חטאת העוף, אבל כשאין קשר בין החטאת לעולה – עולת הבהמה עדיפה (חזון איש מנחות סי' לג סקי"ג; אהל משה צ,ב; ברכת יצחק ח"ב סי' ד). על פי זה יובן מדוע לא הזכירה המשנה (פט"א) שעולת העוף קודמת לחטאת בהמה, מפני שדין זה אינו

כותב: "כגון יולדת עשירה". מלשונו "כגון" ניתן להבין שזוהי דוגמא בעלמא והוא הדין לכל עולת בהמה, אם כי אין זה דקדוק מוכרח, ומצינו בלשון רש"י גם "כגון" על מקרה יחידי (והחזו"א דקדק ממנו שדווקא ביולדת, אך בציטוטו מרש"י השמיט מילת "כגון").

1. אמנם בחטאת ועולת בהמה מודים גם האחרונים הנ"ל, אבל כנראה גם זה אינו חיוב גמור, אלא שמכיון ששתיהן בהמות – יש עדיפות לחטאת המכפרת, אבל אילו הייתה העולה של כהן גדול – יתרונה גובר.

2. רש"י (צ,א ד"ה חטאת העוף לעולת בהמה, וכן בפסחים נט,א ד"ה וקיימא לן)

לכל חטאת שהיא קודמת לעולה הבאה עמה. יש שנטו להבין מלשונו בסיפא שכוונתו רק לעולת יולדת³, אך הדבר תמוה, שכן בהלכה הבאה כתב בפירוש: "אפילו חטאת העוף של יולדת קודמת לכבשה", כלומר, לכבש הבא עמה (עיין לחם משנה), ומכאן שדבריו בהלכה ו אמורים באופן כללי, והמילים "הבאה עמה" באו לאפוקי כשהובאו למקדש זו אחר זו.

כשיש מעשר עם החטאת והעולה

הגמרא מתלבטת לגבי מקרה שבאו לפנינו חטאת העוף, עולת בהמה ומעשר: לחטאת העוף עדיפות על העולה, על פי גזרת הכתוב שחטאת קודמת לעולה, אבל מאידך המעשר קודם לה, מפני שהוא מין זבח⁴, והעולה קודמת למעשר, מפני שהיא כליל וקדשי קדשים.

הגמ' מביאה שתי דעות בפתרון השאלה: "הכא תרגימו", בבבל: "מין זבח עדיף". רש"י מפרש שליטה זו הסדר הוא: מעשר, חטאת העוף, ועולת בהמה. ואין לפרש שהעולה תקדים למעשר, שכן גזירת הכתוב היא שחטאת קודמת לעולה. מדבריו מתברר, שהכלל שחטאת קודמת לעולה הוא מוחלט, ויש לו עדיפות על פני כללי הקדימה האחרים (עיין לעיל מערכה רכב), ולכן "מין זבח" הוא המעשר ולא העולה. לעומת זאת בארץ ישראל ("מערבא") אמרו שהסדר הוא: חטאת העוף, עולת בהמה, מעשר, והטעם: "עייילא בה עולת בהמה בחטאת העוף ואגבהתה ממעשר".

בשורש מחלוקתם, נראה שלדעת חכמי בבל קדימת החטאת לעולה ממעיטה מחשיבותה של העולה. מכיוון שברור הדבר שהעולה לא יכולה להקדים את החטאת – הרי היא כעין מחוסר זמן, ואי אפשר כלל להתחשב בה, ואין לנו אלא חטאת העוף לעומת מעשר בהמה, ומין זבח עדיף (סברה דומה מופיעה בירושלמי בהוריות פ"ג ה"ד). לעומת זאת חכמי ארץ ישראל סבורים שקדימת החטאת לעולה מגבירה את חשיבות החטאת עצמה. אפשרות אחרת: מאחר שהעולה היא החשובה ביותר, ואי אפשר להקריבה עד שיקריב את החטאת – מוכרחים אנו להקדים את החטאת כדי לאפשר את הקרבת העולה⁵.

הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ט,ח) פסק כדעה השניה. הטעם להכרעתו הוא שדעה זו מסתברת יותר (כסף משנה ורדב"ז), או מפני שדעה זו הובאה אחרונה ומשמע שהגמ' מכריעה כמותה (ר"י קורקוס: "ואסיקו במערבא אמרי...")⁶.

6. בערוך השולחן (קכ"ג) תמה על הכרעה זו, שהרי יש עדיפות לחכמי בבל, כפי שבעלמא הבבלי עדיף על הירושלמי, והציע שאולי כאן הדבר שונה, כי סברת חכמי ארץ ישראל הובאה בבבלי. נראה שכוונתו לומר שבגלל שסברה זו הובאה בבבלי – הרי שנתקבלה גם על דעת חכמי בבל. אבל מעיקרא דדינא שאלתו לא ברורה: עדיפותו של הבבלי אינה נובעת מעדיפותם של חכמי בבל (ואדרבה, הגמ' מציינת את עדיפותם של חכמי ארץ ישראל, "חד מינייהו כתרי מינן", כתובות עה,א), אלא מכך שהבבלי מביא את דעות חכמי ארץ ישראל והוא "בתרא" לגביהם כשהוא מכריע כנגדם, והבבלי גם התקבל כפוסק ומכריע על ידי כלל ישראל (עיין בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה).

קודמת ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה". כך נראה גם בתוס' (צ,ב ד"ה תקדום), שמקשים מדוע לא נלמד קל וחומר מעולה למעשר בהמה, שחטאת העוף תקדם גם לו; והרי אין קשר בין החטאת למעשר, ומכאן שהבינו שבעולה די בכך שהובאו יחד (עמדו על כך באחרונים הנ"ל).

קרבן יולדת עשירה. כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור (הנראה בתמונה למטה) לחטאת.

לשון הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ט,ו): "חטאת קודמת לעולה, אפילו חטאת העוף קודמת לעולת בהמה... בנין אב

3. קרן אורה (צ,ב), אבל הוכיח לאידך גיסא מהגמ' בהוריות (יג,א), הלומדת מ"זה בנה אב" גם שפר העלם דבר קודם לפר העולה הבא על עבודה זרה, ומכאן שלימוד זה נאמר גם בקרבנות שאין קשר ביניהם. אולם כאמור, האחרונים הנ"ל נקטו כך רק לגבי קדימת עוף לבהמה.

4. ואין ללמוד קל וחומר שהחטאת תקדם למעשר, כי קדימה זו היא גזירת הכתוב, ולא מחמת חשיבות. שטמ"ק אות לג.

5. כעין זה כתב הרדב"ז (הל' תו"מ ט,ח), אבל גרסתו "כחטאת העוף" במקום "בחטאת העוף", ואולי לכן פירש שהנקודה היא שהעולה חשובה מן המעשר.

סיכום

חטאת העוף קודמת אפילו לעולת בהמה. יש מהאחרונים שנקטו שחידוש זה נאמר רק בעולת יולדת, אבל לא בחטאת העוף שבאה באופן אקראי עם עולת בהמה (חזו"א ועוד), ומדברי הראשונים נראה שלא חילקו בזה (מאירי תוס' ורמב"ם).

כשיש מעשר עם חטאת העוף ועולת הבהמה, הכרעת הרמב"ם שחטאת העוף קודמת ולאחריה העולה והמעשר.

על פי הדעה לעיל שחטאת העוף הקודמת לעולת בהמה היא דווקא בקרבן יולדת, מובנות יותר שתי השיטות כאן: הן הדעה שקדימת החטאת מפחיתה מחשיבות העולה, שהיא כעין מחוסר זמן ואינה ראויה להיקרב כלל עד שתוקרב החטאת, והן הדעה שקדימת החטאת מגבירה את חשיבותה של החטאת, שכן אין זו עדיפות מקרית, אלא הלכה קבועה בחטאת זו (אהל משה; ברכת יצחק ח"ב סי' ד).

מערכה רכו. קדימה בקרבנות יולדת (צ,א)

[שקרבן יולדת עשירה הוא עולת בהמה וחטאת העוף, ובעניות הוחלפה עולת הבהמה בעולת העוף] – עולה קודמת. כל מקום שבא על חטא – חטאת קודמת, וכאן – עולה קודמת. כל מקום ששניים באים תחת חטאת [ששני העופות בעניות באים במקום בהמה אחת בעשירות] – חטאת קודמת, וכאן – עולה קודמת¹.

רש"י (ד"ה עולה קודמת) מסביר את קושיית הגמ', שיש כאן סתירה בדין יולדת עשירה: משפט הסיום בברייתא הראשונה: "ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה" מתפרש על קרבן היולדת, שכן לא מצינו מי שחייב עוף עם בהמה אלא ביולדת; מאידך, הברייתא השניה עוסקת במישרין בקרבן יולדת עניה, אבל משתמע ממנה שגם עולת יולדת עשירה קודמת לחטאת, שהרי הברייתא מסבירה את הקדמת עולתה של העניה בכך שהיא תחליף לעולת העשירה! נראה שאין כוונת רש"י לומר שסתירה זו לא קיימת ביולדת עניה, אלא כוונתו להשמיע רבותא, שמהברייתא הראשונה מוכח שאפילו ביולדת עשירה חטאת קודמת לעולה.

רבא מתרץ את הקושיה: "למקראה הקדימה הכתוב". רש"י מפרש: "שתהא נקראת בעניין תחילה", כלומר, שאין לקדימה זו השלכה הלכתית כלשהי². פירוש הדברים, שהברייתא לא באה לחדש דין, אלא רק להסביר את פשט הכתובים, מדוע שינתה כאן התורה מסדר הדברים הרגיל, ועיקרו של התירוץ הוא, שביולדת הקרבן העיקרי הוא העולה, בניגוד לקרבנות אחרים, בהם החטאת עיקר (ראב"ד לתו"כ שם). התורה הקדימה בקריאה את העולה, מפני חשיבותה, ואף על פי כן ראוי שתבוא לבסוף, כסדר הרגיל בחטאת ועולה³. על כל פנים למעשה, לשיטת רש"י, חטאת

בבל מקום בתורה, כשנאמר שאדם צריך להביא קרבנות חטאת ועולה ביחד, החטאת מוזכרת לפני העולה. כך הוא בקרבן עולה ויורד (ויקרא ה,ז), מצורע (שם יד,כב), זב וזבה (שם טו,טו; טו,ל), ועוד. אולם בפרשת יולדת (ויקרא יב,ו-ח) מצינו חריגה מכלל זה, ושם נאמר: "ובמלאת ימי טהרה... תביא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת... ואם לא תמצא ידה די שה, ולקחה שתי תורים או שני בני יונה, אחד לעולה ואחד לחטאת". באופן מיוחד בולטת החריגה בפסוק זה כאשר משווים אותו לנאמר בקרבן עולה ויורד ובמצורע, שכן בשלושת המקרים הללו מדובר באדם עני, שאין ביכולתו להקריב את הקרבן היקר, ולפיכך יביא במקום קרבן הבהמה קרבן מן העוף המורכב משני ציפורים: תורים או בני יונה, שהאחד קרב לעולה והשני לחטאת. למרות זאת, בפרשת קרבן עולה ויורד ומצורע – החטאת קודמת, ובקרבן יולדת – העולה קודמת. הסוגיה עוסקת בשאלה, מה פשרו של שינוי זה, והאם יש לו השלכה הלכתית.

סוגיית הגמרא ופירושה

שינוי (פט,א): "חטאת העוף קודמת לעולת העוף, וכן בהקדשה". הגמ' (צ,א) מביאה ברייתא (שמקורה בתורת כהנים ויקרא חובה פרק יח,ה), הלומדת זאת מבניין אב, ואפילו לגבי חטאת העוף הבאה עם עולת בהמה. אך הגמ' מקשה מברייתא אחרת (שמקורה בתורת כהנים תזריע פרק ד,ג), האומרת שבקרבן יולדת יש קדימות לעולה, ומנמקת את טעם הדבר: "רבי אליעזר אומר: כל מקום שנתחלפה חטאת [שהעשיר מביא חטאת, כגון בקרבן עולה ויורד, והעני מביא תחתיה חטאת מסוג אחר] – חטאת קודמת, וכאן

2. וכן לשינוי במקבילה בערכין כא,א: "שתהא נקראת במקרא תחילה", ועיין תוס' יו"ט כאן.

3. הטעם לסדר הרגיל הוא שה'דורון' צריך לבוא אחרי ריצוי ה'פרקליט' (גמ' זבחים ז,ב). מאחר שביולדת אין חטא – לכאורה אין צורך ב'פרקליט', ובכל זאת לא חילקה התורה (תוס' שם ד"ה ריצה). ויש להעיר, שבתורת כהנים (מצורע פרק ג,יד) מובאת הסברה "ריצה פרקליט ונכנס דורון" דווקא לגבי קרבנות המצורע.

1. ההבדל בין הנימוק הראשון לשלישי צריך ביאור. הראב"ד בפירושו לתו"כ מסביר, שהטעם הראשון נועד להראות שביולדת העולה עיקר, והשניים האחרים באו להוכיח שבקרבן עולה ויורד יש סברה מיוחדת שהחטאת עיקר, מה שאין כן כאן. נראה שכוונתו, שהעובדה שביולדת הוחלפה עולת הבהמה בעוף ולא הוחלפה החטאת מוכיחה שמלכתחילה הקפידה התורה בעשירה שקרבן עולתה יהא חשוב, ואילו בחטאת לא הקפידה, ומכאן שהעולה חשובה. הטעם השלישי אומר, שבקרבן עולה ויורד הבאת עולה וחטאת תחת חטאת אחת מוכיחה על חשיבות החטאת הראשונה, מה שאין כן כאן.